سەرمایەداری و نایەکسانی و "کاتی کریسمس".. شیرین عەبدوڵا

زیاتر لە سەدە ونیوێک لەمەبەر، چارلس دیکنز ڕۆمانی بەناوبانگی "کارەکی کریسمس" ی بڵاو کردەوە کە هەندێک وەک ئیدانە کردنی نایەکسانی لە دابەشکردنی سامان، و ستەمی ئابووری و دەسەڵاتی خاوەن کار سەرمایەدارەکە (ئیبنیزەر سکروج) لە سەر کارمەندەکەی (بۆب کراتشیت) دادەنێن، لە بەریتانیای سەردەمی ڤیکتۆریا، لە سەدەی نۆزدەهەمدا، کاتێک کە هەژاری و برسێتی بڵاو بووە، بە تایبەتی لە ناوەندە پیشەسازیە گەورەکانی وەک لەندەن و مانچستەر. دیکنز، کارەکتەرێکی دەسکی دەسەز و لەبوردە نیشان دەدات، و لە کۆتایی ڕۆمانەکەدا سکروجی سەرمایەدار بە ئاگا دێت و لە ناکاو لە کەسێکی چاوچنۆک و بە بەزەییەوە دەگۆڕێت بۆ کەسێکی خاوەن بەزەیی و دەسەزی هەژاران. ئەم لەوانەیە هەوڵێکی دیکنز بێت بۆ ئاوەژووکردنەوەی هیوای ئاگەری چاکسازییەمان پێبدات لە سەرمایەداریدا. کاتێک کەینەوە بۆ سەردەمی ئەمڕۆ، بەمەبەستەوە کە خوێندکارەکانی دیکنز نەهاتنە دی، چونکە سەرمایەداری ناتوانێت دەستبەرداری نایەکسانی و باڵادەستی بێت، ئەمەش مانای وایە کە هەتاکو ئەم سیستەمە لە شوێنی خۆیدا بمێنێتەوە، نەهامەتی سەدان ملیۆن مرۆڤ بەردەوام دەبێت.

قەیرانەکانی سیستەم و قوربانییەکانی، کۆڤید- ١٩ وەک نموونەیەک:
لە ماوەی پێنج ساڵی ڕابووردوودا، پێتای کۆڤید تیشکی خستە سەرقووڵایی ئەو نایەکسانیەی کە ئەمڕۆ هەیە، و ڕێنگە بە یەکەم جار، سەرنجی بە ڕادەی گرنگ و حەیاتیی "کرێکارانی بنەڕەتی" لە پاراستنی سەلامەتی و خۆشگوزەرانی کۆمەڵگاکانمانی ڕاکێشا. ئەم دستەواژەیە بووە یەکێک لە ووشە بەناوبانگەکانی سەردەمی کۆڤید، کرێکارانی بنەڕەتی بە زەرینەی ئەو کرێکارانە پێناسە دەکرێن کە لە بواری تەندروستی، پەروەردە و چاودێری کۆمەڵایەتی، پاک و خاوێنی، گواستنەوە، ئاو، خۆراک و بواری تردا کار دەکەن.
ئەوەش بە ڕوونی ئاشکرا بووە کە ئەم توێژە کۆمەڵایەتییە، کە تا ڕادەیەکی زۆر پاشتی ئابووری ووڵاتان دەکەن، بە گشتی بە باشترینن و بەرکەوتووی ئیستغلالکردنن، هەروەها داتا فەرمیەکان دەریانخستوە کە ئەو چینە لە هەمان کاتدا زۆرترین بەرکەوتووی

مەترسیی پیشەیەکانی پەتاکەبوون. جگە لەوەش، ئەم گرووپە زۆرترین زیانی بە هەی دەرەنجامە درۆژخایەنە ئابووری وکۆمەڵایەتی و تەندروستیەکانی پەتاکەوە لەکەوتتوە. و لەهەمووشی گرنگتر ئەوە ەوون بووەتوە کە ژنان و پەنابەران و کرێکارانی کەم داهات، زۆرینەی زۆری ئەم توژە پەراوێزخراوانە پێکدەهێنن. شایانی باسە، ئەم ئیهتمامە بە چینە لەبیرکراوەکان و ێێەی نۆرینەی جیاوازی چینایەتی لە سەر ژیان و چارەنووسیان تەنیا شتێکی سەرزارەکی بوو و لە لایەنی میدیایی وپڕزانینی مەعنەوی بە هەوە و قوربانیەکانیان لە سەردەمی پەتاکەدا تەنەپێی ونەبووە هەی ێێنگدانەوە وهیچ گێانکاریەک لە واقیعی ماددی ژیانیاندا، کەواتە نایەکسانییەکان لەشوێنی خۆیان ماونەتوە و تەنانەت قووڵتریش بوونەتوە.

پەتاکە کەتایی هات، و زیاتر لە دوو ساێە زاێە بووین بە سەر ێێوشوێنە تەندروستیەکانیدا، هەرچەندە تا ئێستاش بڕشکی زۆر لە کەمێێگاکانمان بە دەست ئاکامە کەمێایەتی و ئابووریەکانیەوە دەناێێنین. لەگێ کەتایی هاتنی ئەم قۆناغەدا، تەنانەت ئەو ئاوەدانەوە سەرزارەکییە بە کرێکارانی بنێێتی و باقی توژە پەراوێزخراوەکان ووردە ووردە کاێ بووەوە و شتەکان بە ئەوان گێایەوە بە ئەوەی پێش پەتاکە وخراپتریش. لەرەدا ێاستیەک هەیە کە ناتوانرێت پشت گوێ بخرێت، ئەویش ئەویە کە زۆرێک لەو کرێکارانە کە زۆربەیان کاری کەم مووچە ونا زامنیان هەیە، بە گرێبەستەی سەعاتی سفرەوە، هەموو ێێژێک لە ساەدا ێووبێووی نا ئەمنی دەبنەوە، پەتا هەبەت یان نا. بەڵام قەیرانەکان دەرفەتێک بە ژێمە دەسێێادارەکان دێێخسێنن کە دەسێێاتی خۆیان بە سەر کرێکاراندا پتەوتر بکەن و پاشکۆیان بە سەردا بسەپێنن لە پێناو چەسپاندنی پایەکانی سیستەمی نایەکسانی.
پەتای کۆڤید تەنها قەیرانێکی تەندروستی نییە، بەڵکو قەیرانێکی ئابووری و کەمێایەتیە کە کاریگەریی فرە ێێهەندی هەیە. پەتاکە دروست کەری نایەکسانی چینایەتی نەبوو بەڵکو تیشکی خستە سەر ئەو نایەکسانیەی پێشتر هەبوو و گەورەتری کرد. ێاستیێە کە بارگرانی پەتاکە لەسەر هەموو دانیشتوان چونیێک نەبوو، ئەویش لە بەر ئەویە کە زۆرێک لە "دیاریکەرە کەمێایەتیەکانی تەندروستی"* – لەوانێش هەژاری، خراپیی ژینگەی فیزیکی وێک پیسبوون و بەرکەوتن بە دووکێ و ئاوارەیی و خراپی خانووبەرە و ێێگەز- کاریگەریی بەرچاویان لەسەر دەرەنجامەکانی هەبووە.
با سەیری بەریتانیا بکەین، کە لەوەوە شێێشی پیشەسازی سەدەی ١٨ و ١٩ بە جیهاندا بڵاو بووەوە. ئەمێ زۆرێک لە خەزانەکان لە ماڵی

سارد و شەدارداا دەژین کە یان ئامرازی گەرمیی پێویستیان نییە، و یان توانای خەرجییەکانی گەرم کردنەوە نادەن. زۆر کەسی دیکە- کە زۆربەیان گەنجی بەکار کراون- لە ژێر پردەکاندا یان لە بەردەم دەرگای میترۆکاندا دەخەون. ڕاپۆرتە فەرمییەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە ئەم ووتانە لە دوای ساڵانی ١٩٥٠ کانەوە گەورەترین دابەزینی ئاستی ژیان بەخێوەوە دەبینێت و زیاتر لە یەک لەسەر سێی منداڵان و یەک لەسەر چواری گەورەسااڵن لە ژێر هەڕەشەی هەژاریدا دەژین.
"هاوپەیمانی کۆتایی هاتنی هەژاری سووتەمەنی" ** مەزەندە بەوە دەکات کە لە ساڵی ٢٠٢٢/٢٠٢٣ بە هەی ژیان لە ماڵە ساردەکاندا، لە زستانی ئەم ساڵەدا ٤٩٥٠ مردنی زیادە لە بەریتانیا هەبووە.
ڕۆژنامەی لانسێت ووتارێکی لە سەر "پەداچوونەوەی ڕاپۆرتی مارمەت-٢٠٢٠" بڵاوکردۆتەوە (ڕاپۆرتی ئەسڵی لە ساڵی ٢٠١٠ دا دەرچووبو)، کە تێیدا هاتووە کە "لەگەڵ ووردانی گۆشەسەندنی کۆمەڵایەتی و ئابووری، پێویستە تەندروستی بەردەوام بێت لە باشتر بووندا"، و "ڕاپۆرتی مارمەت ٢٠٢٠ تیشک دەخاتە سەر ڕووتی نیگەرانکەری بەرەو دابەزینی تەندروستی لە ئینگلتەرا و هۆشیاری دەدات کە کۆمەڵگا بەرگەی کۆمەڵێک دەرباڕەی نایەکسانیی تەندروستی ناگرێت".
هەروەها لە ووتارەکەدا هاتووە کە "هەرچەندە زۆرێک لە پێشنیارەکان، وەک کەمکردنەوەی هەژاری منداڵان و کەمکردنەوەی کاریگەریی گەڵانی کۆشوهەوا، لە سەر بنەمای ئەو بڕگانەن کە تا ڕادەیەکی زۆر لە ئینگلتەرا وەرگیراون، بەاڵم کاریگەریی بەرچاوی جیهانییان هەیە".
لە عێراقدا، خەڵک بە دەست کاریگەرییەکانی سیاسەتی سەرمایەداری جیهانییەوە دەناڵێنن، بە هەی شەڕ و ئاوارەیی و کێچ و هەروەها سیاسەتی دەوڵەت کە تەواوکەری سیاسەتەکانی سەرمایەداری جیهانین، کۆڤید-١٩ تەنها قەیرانێکی تر بوو کە زیاد کرا بە ئەو چەندین قەیرانە قورس و گیرخواردوو و بەچارەسەرانەی کە هەن. پرسکانی گەندەڵی و خراپی بەڕێوەبردن و هەروەها تێکدانی سیستەماتیکی سیستەمەکانی تەندروستی گشتی وپەروەردەی گشتی وژینگە و گواستنەوە و گەیاندن هەژانە باری ژیانی خەڵکیان قورستر کردووە، ئەمە جگە لە قەیرانەکانی مووچە وجیاوازی بڕین لە پلەکانی مووچەدا و قەیرانی سووتەمەنی ئاسودەیی و ئارامی لە زڕینەی ماڵەها سەندۆتەوە. یاسا کۆنەپەرستە پیاوسالارەکان هەموو کۆمەڵگا، نەک هەر ژنان، ووبەووی چالەنجی یەکجار گەورە دەکاتەوە بە هەی بووژانەوەی ستانداردی پیاوسالاری و تۆندوتیژی خێزانەکی وتایفگەرایی، کە بە دەوری خەی جیاوازییەکان و نایەکسانییەکان قووڵتر دەکەنەوە.
نۆتەوە یەکگرتووەکان عێراقی بە پێنجەم ووڵاتی بڕکەوتەی

گەرمبوونی جیهانی و گۆڕانی کەشوهەوا پەلەی کردووە. ووشکەساڵی، بیابانبوون (التصحر)، زیادبوونی ئاژاوە و چەپەڵی زریانە خنیەکان، پیسبوونی ژینگە و بەرزبوونەوەی پلەی گەرمیی نیشانەکانی ئەم قەیرانەن. بە دڵنیاییەوە، کاریگەرییەکانی هەموو ئەم قەیرانانە لە عیراقدا هەهەند و دەرئەنجامی جیهانیی فراوانی هەیە.

لەم ئاژانەدا، کە لە کۆتایی ساڵی ٢٠٢٤ نزیک دەبینەوە و پێشوازی لە ساڵی نوێ دەکەین، لە کاتێکدا ئاسان نییە باسی یان تەنانەت بییر لە شتێک بکەینەوە جگە لەو وێرانکاری و شێوانەی کە لە چواردەورەوە هەڵگیرساون و بوونەتە واقیعی ئاژاوەی ژیانی ملیۆنەها کەس، و کارەساتەکانی کەشوهەوا کە دووبارە دەبنەوە و تونديی و وێرانکارییان زیاتر وزیاتر دەبێت، پێویستمان بە بیرکردنەوەیەکی قووڵ نییە بۆ ئەوەی بزانین هەمان ملیۆنەها کرێکاری بنەڕەتی، زەحمەتکێشان، چینە هەژارەکان و ژنان و هەموو تۆژە فەرامۆشکراوەکانی تر، کە ژیانی ئاژاوەیان بەستراوەتەوە بە ئارەزووەکانی کەمینەیەکی مشخۆر لە ژێر سایەی سەرمایەداریدا، هەر ئەوانن کە پشکی هەرە گەورەی نەهامەتییەکانی ئەو شێوە وکارەساتانە هەڵدەگرن.

ئاسەی گۆڕانکاری:
لە سایەی پێشکەوتنی تەکنەلەجی و دەستکەوتە زانستییەکانەوە، ئاسۆیەکی زۆر بەرین لەبەردەم مرۆڤایەتیدا کراوەتەوە بۆ بەدەستهێنانی ژیانێکی باشتر و بەرزترین پلەی تەندروستی و خۆشگوزەرانی بۆ هەموان، و کەمکردنەوەی کاریگەرییەکانی کارەساتە ژینگەییەکان و پەتا تەندروستییەکانی داهاتوو، ئەویش بە ڕێکخستنەوەی سیستەمی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسی لە سەر بنەمای دابینکردنی پێداویستیە ماددی و مەعنەویەکانی مرۆڤایەتی لە جیاتی ئەم سیستەمی سەرمایەداریە کە لە سەر بنەمای دروستکردنی قازانج وکێبڕکێ و نایەکسانیە.
بەڵام لە سایەی ئەم سیستەمەدا، کەمێکی بچووک لە سەرمایەداران وەک ئیلۆن ماسک و جێف بیزۆس و هاپیشە سەرمایەدارەکانیان، دەستیان بە سەر چەندەها ملیار دۆلاردا گرتووە، بە جۆرێک کە توانای کۆنترۆڵکردنی چارەنووسی مرۆڤایەتییان پێ دەدات وتەواوی دانیشتوانی هەسارەی زەوی ملکەچی خواست و ئیگۆکانی ئەمان بن.
ئەوەتا ئێستا ئەم دوو پیاوە خوازیارن گەشتی ئاسمانی تایبەتی بەڕێخۆن بۆ بۆشاییەکانی ئاسمان بە هەرکەسێک کە بیەوێت، ئیتر ملیارەها دۆلار لەم بوارەدا خەرج دەکرێت چونکە سەرمایەداری هەمیشە

پەویستی بە فراوانکردنی بازاڕکانیەتی بە تێپەڕدانی قەیرانەکانی خۆی. خواستەکانی سەرمایەداران تەنیا لە پرۆژەکانی وەبەرهێنانی بەشایی ئاسماندا سنووردار نییە، بەڵکو ئێستا ئاستەوخۆ کاریگەریان لەسەر ئەنجامی هەڵبژاردنە سیاسیەکانیش هەیە. ئەوتا ماسک، بەشێخسی، زیاتر لە چارەکە ملیۆنێک دۆلاری بەخشیوە بە هەڵبژاردنی دۆناڵد ترامپ بە خولی دووەمی سەرکایەتی ئەمریکا، و لەم دواییانەشدا وەک هاوسەرۆکی دامەزراوەی (بەڕێوەبردنی کارایی حکومەت) دەستنیشانکراوە. ئەرکی ئەم دامەزراوەیە بڕینی ٢ تریلیۆن دۆلار لە خەرجییە فیدراڵییەکان. ئەم سیاسەتە کۆنپەرستانە، بە شێوەیەکی سەرەکی سنووردارکردنی خەرجییەکان لەسەر دوو بەرنامەی چاودێری تەندروستی حکومی (مەدیکەر و مەدیکەید) و پرسی بە خانەولانەیی دەکۆنە ئامانج. ماسک پێی وایە کە "تاکە ئاوارەکان لە ئاستیدا زەمبی تۆندوتیژی ماددە هۆشبەرەکانن و چاویان مردووە و دەرزی و پیسایی مرۆڤن لەشەقامەکاندا" و "هەتا پارە زیاتر بە ئاوارەیی خەرج بکرێت، خراپتر دەبێت". واتە ئێستا ماسک ڕێ و باڵادەستیی بەرزی لە داشتنی سیاسەتە کۆنپەرستەکانی دەوڵەت و شێوەی حکومەتی داهاتوودا هەیە. باقی ملیاردێرەکانیش ڕێزیان بەستووە، و بە پڵەن، بە چەکی چەندەها ملیۆن دۆلاری پشتیوانی سەرەکی هەڵبژێردراو دەکۆن، بە دنیابوون لە ڕێگەڕانیاندا لە ژێردەستەیی هەموو لایەنگانی ژیان بە بەدەستهێنانی قازانجی تایبەت و پتەوکردنی ڕێزەکانیان بە سەرکوتکردنی هەر بزووتنەوەیەکی ناڕازایەتی بە دژی.

بە پێی دواترین ئامارەکانی گۆڤاری فۆربس، سامانی ماسک نزیک بە نیو تریلیۆن دۆلارە. سامانی کەسیی ئەو کە ٤٤٢ ملیار دۆلارە، تەنیا لە ماوەی دوو مانگی ڕابوردوودا نزیکەی ١٨٠ ملیار دۆلار گەشەی کردووە، زەربەی ئەم زیادبوونەش لە شەش حەفتەی دوای دووبارە هەڵبژاردنەوەی دۆناڵد ترامپ بە پێستی سەرکایەتی ئەمریکا ڕوویداوە. بە دنیاییەوە، ئەو بڕە پارە فەلکییانە دەتوانن قەیرانە جیهانییە جەراوجۆرەکانی وەک برستی و هەژاری چارەسەر بکەن، یان کۆتایی بە ئاوارەبوون و بەخانەولانەیی و یان چارەسەرێک بە شێرپنجە بدۆزنەوە، یان مەترسیەکانی کارەساتی ژینگەیی دوور بخەنەوە. بەڵام ئەم پرۆژانەی کە پێویستیان بە ٨.٢ ملیار کەسەوە هەیە و دەکرێت سوودی لە ببینێت، ناگەنەوە بە قازانج و گەرەنتی باڵادەستی ئابووری و سیاسیی بە ئەم پارەزرانەی ملیارەها دۆلار ناکۆن، بۆیە هیچ چاوەڕوانی ئەوە ناکرێت کە ماسک و ئەو ڕێزە درۆژی هاوپێشە سەرمایەدارە ملیاردێرەکانی، نە دەستبەرداری خوونە ئاسمانییەکانیان بن، و نە باڵادەستی و دەسەاتە سەر

زەمینییەکانیان.

ئەم هاوکێشەیە پێچەوانەیە و دەبێت بگۆڕدرێت. ئەو ملیارەها دۆلارانەی کە ئەم مشەخۆرانە دەستیان بەسەردا گرتووە، دەبێت بگەڕێندرێنەوە بە خاوەنە ڕاستەقینەکانیان: ئەو سوپا گەورەیەی کرێکارانی بنەڕەتی، هەژاران، زەحمەتکێشان، ژنان، گەنجانی بێکارکراو، منداڵان، کەچبەران و هەموو چینە پەراوێزخراوەکان. ئەم گەڕانکارییە نە بە پشتبەستن بە هیوای چاکسازی سکرووج دەبێت، وەک ئەوەی دیکنز پێشنیاری دەکات، وە نە بە گۆشبینیی و لێبوردووی ساویلکانەی کارمەندێکی بەب کراتشت. بەڵکو لە ڕێگەی گەڕانکارییەکی هەمەلایەنە و ڕیشەیی لە پەیوەندییە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکاندا دێت کە ژیانێکی ئاسوودە و خۆشگوزەرانی بە ٨.٢ ملیار دانیشتووی هەسارەکە دابیین دەکات، نەک تەنها بە ژمارەیەکی بچووک لە چەتە دەریاییەکان.

گەیشتن بە یەکسانی دروشمێک یان خەون و فانتازیا نیە، بەڵکو پەویستیەکی هەرئێستاییە. بە بێ ئەوە، هەموو ئەوەی کە لە گەشت بە قووڵایی بڕشاییەکانی ئاسمان بەدەستی دەهێنێت، هاوردەکردنی نایەکسانییە لە زەویەوە بە گەردوون.

شیرین عەبدوڵا
٢٥.١٢.٢٠٢٤

▪ Social Determinants of Health
** End Fuel Poverty Coalition